

EMILE DURKHEIM'İN TÜRKÇE'YE ÇEVİRİLERİ VE HAKKINDAKİ TÜRKÇE YAYINLAR

Aykut Kazancıgil* & Ayhan Vergili**

Özet: Emile Durkheim sosyoloji bilimine önemli katkılarda bulunan bir sosyologdur. Çalışmamız bakımından da Türk sosyolojisine çok önemli katkıları olması nedeniyle ayrıcalıklı bir yeri vardır. Öyle ki Türkiye'de sosyoloji biliminden bahsedildiğinde ilk akla gelen sosyolog hiç kuşkusuz Durkheim ve onun ülkemizdeki temsilcisi Ziya Gökalp'tır. Durkheim, bir dönem toplumsal sorunlarımızın çözümü için aydınlarımıza ilham kaynağı olmuştur. Cumhuriyet döneminde ise bir dönem sosyoloji eğitimi Durkheimci yaklaşımla özdeşleşmiştir. Hazırladığımız bu bibliyografya ile Durkheim'in Türkiye'de ne denli önemli olduğunu çevirileri ve hakkında yapılan çalışmalardan hareketle ortaya koymaya çalışacağız. Onun yayınları üzerine son yüz yılda ülkemizde yapılmış olan belli başlı çalışmaları bir arada görebilme ve değerlendirme imkânını sağlamış olacağız.

Anahtar Kelimeler: Emile Durkheim, Ziya Gökalp, Türk Sosyolojisi, Durkheim'in Türkçe'ye Çevirileri

The Translations into Turkish from Emile Durkheim and Publications in Turkish about Him

Abstract: Emile Durkheim is a sociologist who has a considerable contribution to the science of sociology. Because of having very important contributions to Turkish Sociology, he has a privileged place in our study too. Moreover, in Turkey when the science of Sociology is mentioned about, there is no doubt the first sociologist who is remembered is Durkheim, and his representative in Turkey is Ziya Gökalp. Durkheim has been the source of inspiration to our enlightened elites to solve our sociological troubles for a period of time. During the Turkish Republican age for a period of time, the education of sociology was the same as Durkheim's approach. With this bibliography we prepared, we will try to reveal what importance Durkheim has in Turkey, with the help of translations from Durkheim and the studies about him. We will have provided to have the opportunity to see together the chief studies done about the publishes of Durkheim in the last century in our country and to appraise them.

Keywords: Emile Durkheim, Ziya Gökalp, The Turkish Sociology, The translations into Turkish from Emile Durkheim

* Prof. Dr., İstanbul Üniv. Cerrahpaşa Tıp Fak. Emekli Öğretim Üyesi

** M.E.B. Müfettişi

Osmanlı aydınlarının en önemli özelliği, memleketin ve toplumun içinde bulunduğu buhranı aşmak ve yeniden müreffeh bir toplum ve memleket kurabilmek amacıyla çözüm arayışı içinde olmalarıydı. Hiç kuşkusuz bu düşünce sosyoloji biliminin çok erken dönemde Türkiye'ye girmesinin de en önemli nedenlerinden biriydi. Osmanlı Devletinin bir dönem içinde bulunduğu siyasi konjonktürün de etkisiyle Durkheim ve metodu Türkiye'de çok erken dönemde tanınmış ve aynı zamanda hem düşünce tarihimiz açısından hem de Türk sosyolojisi için diğer batılı sosyologlara göre farklı bir anlam ifade etmiştir. Bu tesir Cumhuriyetin ilanından sonra da sürmüştür.

Türk sosyolojisinden bahsedildiğinde hiç kuşkusuz ilk akla gelen isimlerden biri Ziya Gökalp (1876-1924)'tir. Gökalp ismi ve sosyoloji bir araya geldiğinde de Durkheim mutlak surette telaffuz edilmektedir. Herhalde Türkiye'de Durkheim'in zikredilmeye başlanmasındaki en önemli neden Ziya Gökalp'tir. Mehmet Emin Erişirgil (1891-1965)'e göre, Durkheim'in yazılarıyla Gökalp'in ilk karşılaşması Selanik'te olmuştur. Daha sonra Gökalp'in sosyoloji ile ilgisi devam etmiş ve bilindiği gibi Darülfünun'da ilk sosyoloji kürsünü kurmuştur. Bu kürsü dünyadaki ilk sosyoloji kürsülerinden biridir.¹ Gökalp buhran içindeki memleketin sosyal durumunun nasıl tetkik edilebileceği arayışında iken *Sosyoloji Usulününün Kaideleri* adlı eseri bir katalogda tesadüfen görmesi ve sipariş etmesiyle, Durkheim'e ve onun sosyolojisine ilgisi başlamıştır.

Selanik'te Gökalp'in yakın çevresinde bulunan genç muallimlerden Haydar Bey bu olayı şöyle anlatmaktadır²;

“...Nihayet kitap geldi, okumaya başladı. Ziya'yı hemen her gün gören arkadaşları onu iki gün göremeyince merak ettiler. Odasına gittiklerinde bu kitabı okurken gördüler. Ümidinde haklıydı, artık milletin sosyal olayları hakkında hüküm verecek yolu bulduğunu sandı. İttihat ve Terakki kâtibinden Durkheim'in bütün eserlerini ve yazılarının getirilmesini istedi.”

Gökalp'e göre Durkheim'in metodu memleket meselelerini incelemek için önemli bir araçtı. Gökalp bu tarihten itibaren çevresindekilere Durkheim'in özellikle *Usule dair olan Règles de la Méthode Sociologique* kitabını okumasını

¹ Konuyla ilgili olarak bkz. Korkut Tuna, “Türk Sosyolojisinin Batı Sosyolojisi İle İlişkisi ve Sonuçları”, 75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji, Yay. Haz. İsmail Coşkun, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1991, s.31-32; aynı eserde İsmail Coşkun, “Sosyoloji Bölümünün Tarihine Dair”, s.13-24.

² Mehmet E. Erişirgil, *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp*, (2. basıma hazırlayanlar: A. Kazancıgil – Cem Alpar), İstanbul: Remzi Kitabevi 1984, s.85.

tavsiye etmeye başlayacaktır. Haydar Bey bu tavsiye üzerine Selanik'te Fransızca kitap satan bir dükkana gidip bu kitabı istediğinde, dükkan sahibinin “*Bu kitap yok fakat getirtebiliriz.*” dedikten sonra da Haydar Beyin yüzüne bakarak “*Kuzum, bu nasıl kitap?.. son dört beş gün içinde yedi sekiz kişiden sipariş aldım.*” der. Bu cevap üzerine Haydar Bey Gökalp'in geniş tesirinin farkına vardığını belirtmektedir.³

Sonraki yıllarda Durkheim'in tesiri artarak devam edecektir. Fransa'ya eğitim için gönderilen ve Sorbonne Darülfünunu müdavimlerinden olan Maarif Müfettişi Mehmet Ali Bey Durkheim'in *Sorbonne Darülfünunu Fenn-i Terbiye Kürsüsü*'ndeki derslerini takip etmiş, Türkiye'ye döndüğünde bu notları *Fenn-i Terbiye Dersleri* (1331/1915) adıyla yayımlamıştır.⁴ Böylece Durkheim henüz hayatta iken eserleri (eski harflerle) Türkçeye aktarılmaya başlanmıştır.

Ziya Gökalp Avrupa'ya okumak için giden Türk gençlerine çok önem vermiştir. İttihat Terakki'nin iktidara gelmesinden sonra fiili olarak Avrupa'ya gönderilecek başarılı öğrencileri seçme görevini, İstanbul'da kaldığı yıllarda bizzat sürdürmüştür. Daha önceleri de Avrupa'ya eğitime giden gençleri yönlendirmeye hususiyetle gayret etmiştir. Bu gençlerden biri olan N. Nermi Bey Gökalp'in kendisi üzerindeki etkisini şöyle tarif etmektedir.⁵

“Merkezi Umumi'de kompromisli (uzlaşmacı) azalar da yok değildi. Ziya en çok bunlardan şikâyet ederdi. Ziya'nın Durkheim'e bağlanmasını şimdi daha iyi kavıyorum. Çünkü bu Fransız içtimaiyatçısı cemiyet ölçüsü olarak halkın sezgisini (içtimai şuur) ileri sürüyordu. Ziya disiplinsiz bir cemiyetten hiç hoşlanmazdı. Onun için Kant'ın vazife telakkisine, Hegel'in devletine karşı çok derin bir sevgi duyardı”.

“Paris'e gitmeden önce, benim tahsil programımı çizdi: İçtimaiyat ve bilhassa Fransız inkılâbı ve tarihi. Öyle sanıyorum ki sırf içtimaiyat için tahsile gönderilen ilk Türküm. Ziya'ya Durkheim'in ders nüshalarından

³ Erişirgil, *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp*, s.85.

⁴ Mehmet Ali (Yay. Haz.), *Fenn-i Terbiye Dersleri I. Cild*, Maarif-i Umumiye Nezareti telif ve tercüme kütüphanesi, Aded: 43, Matbaa-i Amire, İstanbul 1331/1915, 568 s. Bu kitabın yayınlanmasında Gökalp'in doğrudan ya da dolaylı bir etkisi olup olmadığını tespit edemedik. Anlaşıldığı kadarıyla Gökalp'in haberi yoktu!

⁵ N. Nermi “Ziya Gökalp Etrafında (Selanik Hatıraları”, *İş Felsefe, Ahlâk ve İçtimaiyat Mecmuası (İş ve Düşünce)*, Yıl 1, Sayı 3-4, İstanbul, 1934, s.180-182.

gönderecektim...Fakat yalnız Durkheim'la kalamazdım. Fransa'nın belli başlı profesörlerini de programım içine kattım. *Collige de France ve Ecole des Hautes Etudes Sociales* gibi müesseselerin de takibine başladım. Ancak söylemek lâzımsa, Sorbonne'da Durkheim'in dersleri bir orkestra motifinin variationuna benziyordu. Dört beş derste bütün sistem anlaşılmış bulunuyordu.”

Durkheim'in derslerini takip eden bir diğer önemli isim de meşhur Türk felsefecisi ve sosyologu Mehmet İzzet (1891-1930)'tir. Fransa'ya gönderilen Mehmet İzzet Sorbonne'da Durkheim'in öğrencisi olmuş ve (1909-1912) tarihleri arasında felsefe tahsili görmüştür.

Durkheim-Gökalp ilişkisi pek çok açıdan değerlendirilmiş ve halen de çeşitli açılardan tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bize göre de Gökalp Durkheim'in bir mukallidi Türkiye'deki bir sözcüsü olmaktan öte ondan ilham alarak Türk toplumuna yeni bir bilimin metoduyla bakmaya çalışan bir mütefekkindir.

Peyami Safa'nın Durkheim ve Gökalp değerlendirmesi bu tartışmalara ışık tutması bakımından oldukça dikkat çekicidir.

“Durkheim'in sosyolojisi olmasaydı, Ziya Bey'in Türk tarihine ve Türk diline ait hükümlerinden çoğu doğruluklarından hiç bir şey kaybetmezlerdi. Genç Kalemlerde başlayan Türkçecilik hareketinin Türk dili için salim ve sağlam bir istikamet olduğuna inanmamız için Durkheim metodunu bilmeğe de benimsemeğe de mecbur değiliz. Gökalp'in müdafaasını yaptığı en büyük prensipler için de bu böyledir. Fakat kendisi, Türk dilinin ve tarihinin hakikatlerini bir de sosyolojinin en yeni metoduyla perçinlemek istemişse de, bu ideolojisine ayrıca ilmi bir doktrin mahiyeti vermek arzusu ile izah edilebilir. Hakikatte ideolojiler, ilmin önünde koşan ve realiteyi daha yakından kovalayan sezışleri ile ona daha geniş bir araştırma yolu açar. İlmin metoduna dayanmaları, daha cüretli bir keşif uçuşu ile ona kılavuzluk etmelerine mâni değildir.

Ziya Gökalp de böyle yapmıştır. Sezışinin ve sistemli tefekkürünün bütün tarihimizi kucaklayan hamlesi ile Türk milliyetçiliğine ait en büyük prensipleri yakalayıp ortaya koymuş, sonra bu keşiflerine sosyolojiden fetva almıştır...”⁶

Peyami Safa'nın değerlendirmelerine benzer yaklaşımlar bazı Oryantalist düşünürlerde de görülmektedir.⁷

⁶ Peyami Safa: “18. Ölüm Yıldönümü Vesilesiyle: Ziya Gökalp ve Durkheim”, *Çınaraltı*, Cilt 3, Sayı 58, İstanbul, 31 Birinci teşrin 1942, s.4.

⁷ Ziyaeddin Fahri, “Şark Bilginlerine Göre Ziya Gökalp”, *İş Felsefe, Ahlâk ve İçtimâiyât Mecmuası (İş ve Düşünce)*, Yıl 1, Sayı 3-4, İstanbul, 1934, s.195-197.

Fransız gazeteci Berthe Georges Gaulis (1870-1950) “Durkheim’in ilminden ve Bergson’un felsefesinden derin bir surette mütessir olan bu dâhi tetkiklerine ateşli muhayyilesini karıştırmak suretiyle, sonradan talebelerinin “Bugünkü Türklerin hayatına uygun mefkûre” dedikleri şeyi vücuda getirdi. Ondan evvel “mefkûre” kelimesi Türk dilinde mevcut değildi. Onu oraya sokan Ziya Gökalp’tir.”⁸ Yine bir başka ünlü oryantalist M. Hartmann “...içtimaiyat ilminde Ziya Gökalp bir mektep yaratabilmiştir.”⁹ şeklinde önemli değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Bu tartışmaların daha uzun yıllar devam edeceği kuşkusuzdur. Ancak bir gerçek vardır ki o da Türk sosyolojisinde hareket noktası olarak Ziya Gökalp varlığını her dönem hissettirecektir. Aynı şekilde Emile Durkheim’in yayınlarına da sosyologlar her zaman ilgi duyacak, okuyacak, değerlendirecek ve tartışmaya devam edeceklerdir.

**

Emile Durkheim’in Türkçeye yapılan çevirilerinin bibliyografyasını hazırlarken, onun Türk düşünce tarihi ve sosyolojisine tesirini ortaya koymak amacıyla hakkında yapılan telif ve tercüme yayın ve diğer çalışmalardan (kitap, kitap bölümü, makale ve tez) ulaşılabildiklerimize de yer verdik.

Bu amaçla bibliyografyamızı şu başlıklar altında sınıflandırdık:

I. Durkheim’in Türkçe'ye Çevirileri: 1. *Kitapları*, 2. *Makaleleri*,

II. Türkiye’de Durkheim Hakkındaki Yayınlar ve Tezler; 1. *Kitap ve Kitap Bölümleri*, 2. *Makaleler* ve 3. *Tezler*,

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Emile Durkheim’in (9)’u kitap, (1)’i basılmamış risale ve (20)’si makale olmak üzere toplam (30) yazısı Türkçeye çevrilmiştir. Bu çeviriler çok erken dönemde başlamış ve günümüze kadar sürmüştür. Özellikle eski harflerle yapılan çevirilerin erken zamanlara rastladığı görülmektedir. Öyle ki Durkheim’in henüz hayatta iken 1915’de Maarif Müfettişi Mehmet Ali Bey tarafından *Sorbonne’da verdiği ders notlarının*¹⁰ yayımlandığını görmekteyiz. 1917’de Durkheim’in ölümü üzerine *Yeni*

⁸ Berthe Georges Gaulis, *La question turque*, 1331, Paris sf. 220.

⁹ M. Hartmann; *M.S.O. S. Kısım:II, sf. 113*.

¹⁰ Mehmet Ali, *Fenn-i Terbiye Derleri*, 568 s.

Mecmua'da Necmeddin Sadık (1890-1953) tarafından hakkında tanıtıcı bir yazı kaleme alınmıştır.¹¹ Bizim tespit edebildiğimiz Türkiye'de hakkında yazılan ilk yazı budur. Yine Necmeddin Sadık *İçtimaiyat Mecmuası* ve *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*'nda Durkheim'in önemli makalelerini çevirmiş ve yayınlamıştır.

Osmanlı'nın son dönemleri, Milli Mücadele yılları da dâhil olmak üzere ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Durkheim'in çevirileri yapılmış ve onun hakkında çeşitli yazılar yazılmıştır. Bibliyografya incelendiğinde Osmanlı Türk aydınlarının Durkheim'e ne derece önem verdikleri açıkça görülmektedir.

Mehmet İzzet 1924'de Durkheim'in ilk defa olarak Türkçeye çevrilen *İçtimai-Taksîm-i Âmâl* (1923) ve *Dini Hayatın İptidâî Şekilleri* (1924) adlı eserleri üzerine *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuasında* önemli bir değerlendirme ve eleştiri yazısı kaleme almıştır. Bu yazısında Mehmet İzzet özellikle mütercimler Hüseyin Cahit (Yalçın) (1875 - 1957) ve Ahmet Mithat'ın tercümede kullandıkları felsefi ve sosyolojik kavramların manaları bakımından ve Batılı bilim adamlarının isimlerinin eski yazı ile yazılışları hususlarında bir değerlendirme yapmaktadır. Tartışmalardan anlaşıldığı üzere dönem itibari ile felsefî ve sosyolojik kavramların manasında ve batılı bilim adamlarının isimlerinin eski harflerle yazılışında bir fikir birliği olmadığı görülmektedir.¹²

Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı Durkheim'in, bazısı daha önce hiç yayımlanmamış, sosyoloji ders notlarını 1950 yılında *Leçons de Sociologie; Physiques des Moeurs et Dorits*, başlığıyla Fransızca olarak İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını olarak bastırmıştır. Bu basımın *Önsöz*'ünü kendisi, *Giriş* yazısını ise Durkheim'in öğrencisi Georges Davy (1883-1976) yazmıştır. Durkheim'in daha önce hiç yayımlanmamış bu notlarının dünya kültürüne ve sosyolojisine ilk defa onun Türkiye'deki temsilcileri aracılığıyla

¹¹ "Emile Durkheim", *Yeni Mecmua: İlim Sanat, Ahlâka Dair Haftalık Mecmua*, Cilt 1, Sayı 26, 3 Kânun-ı sâni 1917, s.509-512.

¹² Mehmet İzzet, "Durkheim Tercümelerine ve Bazı Felsefe ve İçtimaiyât İstihlalarına Dair", *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, Sene 3, Sayı 7, İstanbul: Matbaa-i Âmire, Kânun-ı Evvel 1340, s.323-340. *Edebiyat Fakültesi Mecmuasının* ayrıntılı incelemesi için bkz. Aykut Kazancı, Ayhan Vergili, "İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Mecmuası (1916-1933) - Yeni Bir Değerlendirme", *Kutadgubilig*, Sayı 6, Ekim 2004, s.240-283.

sunulmuş olması bir rastlantıdan ziyade Kubalı'nın ifadesi ile “*bir tür kültürel determinizmin sonucudur*”.¹³

Bu kitabın yayım serüveni çok ilginçtir, bu nedenle kısaca değinmek istiyoruz. Süreç Hüseyin Nail Kubalı'nın 1934'de Paris'te *Fransız Sosyoloji Okulunun Öncülerinde Devlet Fikri* konulu doktora tezi çalışması esnasında Emil Durkheim'in devlet sorunu hakkındaki düşüncelerini merak etmesi ile başlamıştır. Kubalı, bu vesile ile Durkheim'in yeğeni olan etnograf Marcel Mauss'a başvurmuş, Mauss 1908'de Türkiye ziyaretinden çok memnun ayrılması ve Türklere büyük bir sempati beslemesi nedeniyle, kendisine ilgi göstermiş, sonrasında Kubalı'ya “*Physique des moeurs et de droit*” başlıklı Durkheim'e ait bazı yazmalar göstermiştir. Mauss hiç tereddüt etmeden Kubalı'ya bu yazmaları emanet etmiş, ayrıca bazı yazmaların daktilo edilmiş metinlerini de vermek inceliğini göstermiştir. Mauss, Kubalı'ya bu yazmaları, yazı kurulu üyesi olduğu *Les Annales Sociologiques*'te yayımlama niyetinden söz etmişse de, ancak 1937'de *Revue de Métaphysique et de Morale*'de meslek ahlâkını konu alan ve üç dersi kapsayan ilk bölümü yayımlayabilmiştir. Bunun üzerine Kubalı yayımlanmamış notları da bu metinlere ilave ederek kitabı yayınlamaya karar verir.

“1947'de elimdeki altı yurttaşlık ahlâkı dersinin Türkçe çevirisini *İstanbul Hukuk Fakültesi Dergisi*'nde yayımladım. Ama bundan önce, Marcel Mauss'un söz ettiği yayının yapılıp yapılmadığından –hiçbir yerde görmememe karşın- kesin emin olmak istedim. O zaman kendisine mektup yazıp bilgi rica ettim. Bir cevap alamayınca, Fransa'nın Türkiye Büyükelçiliği'nin kültür danışmanı olan M.C. Bergaud'dan aldığım bilgi sayesinde, Emile Durkheim'in kızı Mme. Jacques Halphen'e yazdım. Mme. Jacques Halphen bana cevap verme nezaketini göstererek, işgal sırasında çok eziyet çeken Marcel Mauss'un en küçük bir bilgi bile veremeyecek bir halde olduğunu bildirdi. Daha sonra da kendisine gönderdiğim kopya sayesinde bulabildiği söz konusu yazmaların Marcel Mauss'un kitaplığını oluşturan tüm diğer belgeler ve eserlerle birlikte *Musée de l'Homme*'da [İnsan Müzesi] bulunduğunu haber verdi. Bu yazmaların içinde, daha önce yayımlanmamış üç meslek ahlâkı dersinin dışında, henüz Fransa'da yayımlanmamış on beş yurttaşlık ahlâkı dersinin de bulunduğunu belirtiyordu.

Birkaç ay sonra bu derslerin tamamının İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından yayımlanabileceğini düşündüm. Bu konuda fikrine başvurduğum Mme. Jacques Halphen

¹³ Hüseyin Nail Kubalı, “Önsöz”, *Sosyoloji Derleri*, İletişim Yayınevi, Nisan 2006, s.9.

projeyi destekleyince, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi de bu teklifi hemen onayladı.”¹⁴

Fransızca olarak Türkiye’de basılan bu eser daha sonra 1957’de İngiltere’de Cornelia Brookfield’in çevrisi ile yayımlanmıştır.¹⁵

Böyle önemli bir çalışmanın bir Türk araştırmacısının sayesinde gün yüzüne çıkmış olması, Türk sosyolojisinin batı sosyolojisine katkısının önemli kanıtlarından biridir. Bu kitabın Türkçe baskısı ise uzun yıllar sonra 2006 yılında *Sosyoloji Dersleri* ismi ile Ali Berktaş tarafından İngilizce çevrisinden aktarılmıştır.

Günümüze kadar Durkheim’in kitapları çeşitli yayınevlerince kimi zaman eş zamanlı, kimi zaman da farklı zamanlarda farklı mütercimler tarafından Türkçe’ye çevrilerek basılmıştır. En çok baskısı yapılan kitabı ise değişik başlıklarla çevrilen metot hakkındaki *Sosyolojik Metodun Kuralları*’dır.

Durkheim hakkında Türkçe’de yayımlanmış müstakil tek kitap, tespit edebildiğimiz kadarıyla, Nurettin Şazi Kösemihal (1909-1972)’in *Durkheim Sosyolojisi (1971)* ismini taşıyan eserdir. Hakkında yapılan diğer yayınlardan 8’i kitap bölümü, 46’sı makale ve 16’sı tez olmak üzere toplam 70 çalışmanın bugüne kadar yapıldığını tespit etmiş bulunmaktayız. Pek tabii ki Durkheim hakkında nerdeyse her sosyoloji kitabında, her ansiklopedide bir madde ya da bir bölüm bulmak mümkündür.¹⁶ Öyle ki Ziya Gökalp’le ilgili yazılan pek çok yazının da içeriğinde Durkheim ile ilgili bahislerle karşılaşmamak nerdeyse imkânsız gibidir. Meselâ bunlardan en ilginç olanı Fındıkoğlu’nun Fransa’da 1935’de Gökalp üzerine yaptığı ve uluslar arası yaygın bir ünü olan iki bölümden ibaret Fransız Devlet Doktora çalışmasıdır.¹⁷ Bibliyografyamızı

¹⁴ Kubalı, “Önsöz”, s.8-9.

¹⁵ Bkz. Emile Durkheim, *Professional Ethics and Civic Morals*, Tr. Cornelia Brookfield, & London: Kegan Paul LTD., 1957.

¹⁶ Bu yazılardan bazıları için bkz. Cemil Meriç, “21 Nisan 1967 - Durkheim”, *Sosyoloji Notları ve Konferansları*, İletişim Yayınları, Ekim 1993, s.120-126; Cemil Sena, “Durkheim, Emile”, *Büyük Filozoflar Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, 1957, s.600-605.; Bekir Balkız, Ümit Tathcan “Emile Durkheim”, *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt 4, Ahmet Cevzici (der.), 1. baskı, Ankara: eBabil yayınları, 2006, s.769-788.

¹⁷ Bu tartışmalar için bkz. Ziyaeddin Fahri, “IV. Bildirimler; Ziya Gökalp, sa vie et sa sociologie par Ziyaeddin Fahri Paris 1936, Berge- Levrault” *İş Felsefe, Ahlâk ve İctimâiyât Mecmuası (İş ve Düşünce)*, Yıl 2, (Sayı 1, s.16-23, İkinci Kanun – Mart) ve (Sayı 2-4, s.33-39, Nisan) İstanbul 1936. Münakaşaya iştirak eden Encümen azaları altı profesör; M.M. Maugain (Strazburg Edebiyat Fakültesi reisi ve iktimâiyat hocası), [Maurice] Halbwachs (İktimâiyat hocası), Ch. Blondel (Ruhîyat hocası), [Maurice]

hazırlarken bu nedenlerden dolayı ansiklopedi maddelerine ve çok kapsamlı olmayan kitap bölümlerine ve doğrudan Durkheim'la ilgili olmayan yayınlara yer vermedik.

Türkiye'de Durkheim hakkında ilk tez çalışması onun ölümünden 10 yıl sonra İstanbul Darülfünunda yapılmıştır.¹⁸ Sonraki yıllarda tez çalışmaları artarak devam etmiştir. Bu tez çalışmalarında dikkat çekici olan nokta ise ilginin sosyoloji bölümleri kadar İlahiyat Fakülteleri'nde de yoğunlaşmış olmasıdır.

Hazırladığımız bu bibliyografya ile Durkheim ve onun yayınları üzerine son yüz yılda ülkemizde yapılmış olan belli başlı çalışmaları bir arada görebilme ve değerlendirme imkânını sağlamış oluyoruz.

Emile Durkheim'in Türkçe'ye Çevirileri

Kitaplar

1. *Ahlâk Terbiyesi* (L'éducation Morale) – (çev. Hüseyin Cahit - Yalçın), Maarif Vekaleti Neşriyatı, Devlet Matbaası, 270 sf., İstanbul 1927 (eski harflerle); *Ahlâksal Terbiye* adı ile çeviren M.F. Bezirci, 1. cilt, Acun Basımevi, 196 sf., İstanbul 1938. [*Ahlâk Eğitimi*, (çev. Oğuz Adanır), Dokuz Eylül Yayınları, 240 sf., Mart 2004]
2. *Din Hayatının İptidai Şekilleri*, (Les formes élémentaires de la vie religieuse) – çev. Hüseyin Cahit (Yalçın), 2 Cilt, Maarif Vekaleti, Tanin Matbaası, 408 sf., İstanbul 1924 (eski harflerle). [*Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, (çev. Fuat Aydın), Ataç Yayınları, 533 sf., Mayıs 2005]. [*Dini Hayatın İlk Şekilleri –Avustralya Totem Sisteminde-*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009, 470sf. çev. İzzet Er]
3. *Edukasyon ve Sosyoloji* (Education et Sociologie) – (çev. M. Fehmi), Ahmet Kamil ve Şeriki Matbaası, İstanbul 1928 (eski harflerle). [Paul Fauconnet tarafından yayına hazırlanmıştır. [Sayfa 9-39 arası Paul Fauconnet'e, sayfa 40-

Pradines (Metafizik hocası), [Martial] Guèroult (Felsefe tarihi hocası), Jaeger (Şark dilleri)'dir. Bu tartışmalardan anlaşıldığı üzere, Durkheim tesiriyle Türkiye'de Batı modelinde farklı türde bir kültür insanı yetiştiğinin farkında olan Batılı araştırmacılar, bunda Gökalp'in tesirini anlamaya çalışmaktadırlar. Sosyolog Halbwachs da bir dönem Türkiye'ye gelmiştir. Fındıkoğlu tezini hazırlama sürecinde Paris'e gidip Durkheim'in yeğeni Marcel Mauss'la görüşmüştür.

¹⁸ Mustafa Ömer, *Durkheim İctimaiyatında Realizm*, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi, 1927. (Lisans tezi) ve Hazım, *Durkheim'in Ahlâkı*, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi, 1930? (Lisans tezi)

123 ise Durkheim'e aittir.]; *Terbiye ve Sosyoloji* adıyla çev. İbrahim Memduh Seydol, Sinan Matbaacılık ve Neşriyat Evi, (Sosyal Bilimler Serisi), 123 sf., İstanbul 1950.

4. *Emil Dürkhaym'ın Konferansı: Hadisat-ı Ahlâkiyenin Tayin*¹⁹ - çev. Osman Kazım, Darülfünun Edebiyat Medresesi Felsefe Şubesi Neşriyatından, Risâle, Darülfünun Matbaası, 32 sf., İstanbul 1920 (eski harflerle).

5. *Fenn-i Terbiye Dersleri*²⁰, (Haz. Mehmet Ali), I. Cild, Maarif-i Umumiye Nezareti Telif ve Tercüme Kütüphanesi, Aded: 43, Matbaa-i Amire, 568 sf., İstanbul 1331/1915 (eski harflerle).

6. *İçtimai Tâksim-i Âmâl* (De la division du travail social) – (çev. Ahmet Mithat), T.B.M.M. Hükümeti Maarif Vekâleti Neşriyatından, Matbaa-i Amire, 2. baskı, sf. 402 sf., İstanbul (1339) 1923 (eski harflerle). [*Toplumsal İşbölümü*, (çev. Özer Ozankaya) Cem yayınları, 473 sf., Nisan 2006.]

7. *İçtimai Usulün Kaideleri* (Çev. Selmin Evrim), Şirketi Mürettebiye Basımevi, 267 sf., İstanbul 1943. [*Sosyolojik Metodun Kuralları* adı ile çev. Cemal Bali Akal, Kent Basımevi, 153 sf., İstanbul 1985; *Sosyolojik Metodun Kuralları*, (çev. Enver Aytekin), Sosyal yayınları, 1. baskı, 209 sf., Nisan 1986 /

¹⁹ M. Seyfettin Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Katalogu*, Ahmet Eryüksel (haz.), Cilt 2 (E-K), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1991, s.438.

²⁰ Kitabı hazırlayan Maarif Müfettişi Mehmet Ali Bey mukaddime bölümünde: “Eserin muhteviyatındaki fikirler kendi fikirlerim değildir. İçtimaiyata ve ahlâk-ı içtimaiye’de tesis ettiğim yeni nazariyeleri ve muhalled âsârıye ile bütûn âlemi irfanda şöhret olan devri hazırı içtimaiyat fenn-i terbiye ulemasından muallim Mösyö Durkheim’in Sorbonne Darülfünunu Fenn-i Terbiye Kürsüsünde takrir ettiği dersler esnasında zapt ettiğim notlar ile tedvin edilmiştir.” demektedir. Mehmet Ali Bey, yazının devamında, kitabı hazırlarken Fransa’da bulunduğu esnada Alfred Binet (1857-1911) ve Théodore Simon (1872-1961)’un laboratuvarlarındaki müşahedeler ile Dr. Dumas’ın tatbiki derslerinden edindiği birikimi yansıtmaya çalıştığını belirtmektedir. Mehmet Ali Bey’in bu açıklamalarından dolayı Fenn-i Terbiye Dersleri başlıklı bu eseri Durkheim’in doğrudan ders notlarını içerdiği düşüncesiyle ona ait bir eser olarak buraya koyduk. Kitap içindeki bilgilerden anlaşıldığı üzere, Mehmet Ali Bey Sorbonne Darülfünunu müdavimlerinden olup, Türkiye’de Maarif Müfettişliği ve Tedrisat-ı İptidaiye Meclis Azalığı görevlerinde bulunmuştur.

(Ek not: Türkiye’de deneysel psikoloji konusu ile ilgili ilk çalışmanın I. Dünya Savaşında Türkiye’ye gelen Alma hocalardan Müderris G. Anschutz (1886-1953) tarafından yapıldığı ifade edilir. Nitekim, o zaman bu konuya çok ehemmiyet veren ünlü psikiyatrist Mahzar Osman’ın çıkardığı bir dergide G. Anschutz’un yazıları yayınlanmıştır. (Bkz. Şahap Erkoç, “İlk Türkçe Nöropsikiyatri Dergisi: Şişli Müessesesinde Emrâz-ı Aklıye ve Asabiye Müsâmereleri”, *Tıp Tarihi Araştırmaları*, Sayı 10, İstanbul 2001, s.119-137.). Bilindiği gibi G. Anschutz 1918’de Almanya’ya dönmüş ve inanmış bir Nazi olarak önemli siyasi faaliyetlerde bulunmuştur. Darülfünuna 1915’de gelen yabancı hocaların tam listesi ilk defa Mehmet Ali Ayni tarafından yayınlanmıştır bkz. Mehmet Ali Ayni, *Darülfünun Tarihi*, Aykut Kazancıgil (haz.), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007, s.92.

Burada ilginç olan Fransa’da Binet – Simon Laboratuvarında çalışmış ve orada gördüklerini bir kitabında yayınlamış olan Mehmet Ali Bey’in varlığından bahsedilmemesidir.

2. baskı, 209 sf., Ekim 1994; *Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları*, (çev. Cemal Bali Akal), Engin Yayıncılık, 146 sf., 1995; *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, (çev. Cenk Saraçoğlu), Bordo Siyah Yayınları, 280 sf., 2004.]

8. *İntihar* (Toplumbilimsel İnceleme)- Le Suicide- (çev. Özer Ozankaya), TTK Basımevi, XVII+399 sf., Ankara 1986; *İntihar*, (çev. Özer Ozankaya), Cem Yayınevi, 480 sf., İstanbul 2002. [*İntihar: Toplumbilimsel İnceleme*, (çev. Özer Ozankaya), 1. Baskı, 425 sf., İmge Kitabevi Yayınları, Ocak 1992; 2. Baskı, 425 sf., İmge Kitabevi Yayınları, Ağustos 2001.]

9. *Meslek Ahlâkı*, (La Morale Professionnelle) – çev. Mehmet Karasan, 1. baskı, XLVII+74 sf., M.E.B. Basımevi, Ankara 1949; 2. baskı, XLIII+63 sf., 1962; 3. baskı, XLIII+63 sf., M.E.G.S.B., 1986.

10. *Leçons de sociologie; Physiques des mœurs et Dorits*, (Yay. Prof. H. Nail Kubalı), İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No:111, 1950, (Hüseyin Nail Kubalı'nın *Önsöz*'ü ve Georges Davy'nin *Giriş* yazılarıyla basılmıştır.)²¹. Aynı eser daha sonra; [*Sosyoloji Dersleri*, İletişim Yayınevi, (çev. Ali Berktaş), 288 sf., Nisan 2006.] başlığıyla Türkçe yayımlanmıştır.

Makaleler

11. “Ahlâk ve Hukuk Kaideleri Hakkında Dersler” (L'Idée de l'Etat chez les précurseurs de l'Ecole sociologique Française'den) – (çev. Hüseyin Nail Kubalı), İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 13, Sayı 3, sf. 1134-1189, İstanbul 1947.²² [Ayrı basım İsmail Akgün Matbaası, 57 sf., İstanbul 1947.]

12. “Ceza Evriminin İki Kanunu”, (çev. Hamide Topçuoğlu), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kırkıncı Yıl Armağanı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kriminoloji Enstitüsü Yayınları, Suç ve Ceza Sosyoloji Klasikleri Dizisi No:1, 34 sf., Ajans Türk Matbaası, Ankara 1966.

²¹ İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanlarından Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı'nın doktora çalışması esnasında Fransa'da bulunduğu yıllarda Durkheim'in yeğeni olan Marcel Mauss ile kurduğu yakın dostluk sayesinde daha önce hiç yayımlanmamış olan Emil Durkheim'in 1890-1900 yılları arasında *Bordeaux*'da ve önce 1904'te ve sonra 1912'de *Sorbonne*'da yinelediği ve daha sonra ölümünden birkaç yıl önce verdiği bazı konferanslarında yeniden işlediği ders notlarının ilk olarak Türkiye'de İ.Ü. Hukuk Fakültesi yayınları arasında Kubalı'nın girişimi ile yayımlanmıştır. Bu kitaptaki dördüncü dersten dokuzuncu derse kadar olan bölüm daha önce Nail Kubalı'nın çevirisi ile 1947 yılında *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*'nda yayımlanmıştır.

²² Emile Durkheim'in daha önce hiç yayımlanmamış olan “Yurttaşlık Ahlakı” üzerine verdiği altı ders notu Prof. Dr. Nail Kubalı tarafından derginin bu sayısında çevrilerek yayımlanmıştır. Kubalı daha sonra Durkheim'e ait başka notları bu metinlerle bir araya getirerek *Leçons de sociologie* adıyla Fransızca olarak yayımlanmıştır. Bkz. 17 numaralı dipnot

13. “Dini Sosyoloji ve Bilgi Teorisi”, *Din Sosyolojisi*²³, (Kitap bölümü; çev. Abdullah Topçuoğlu, *Derleyenler: Yasin Aktay- M. Emin Köktaş*), Vadi Yayınları, 2. Baskı, sf.130-152, Ankara 1998.
14. “Fücurun Nehyi ve Menşeleri – I, (La Prohibition le l’Inceste et ses Origines)”, *İçtimâiyât Mecmuası*, çev. Necmettin Sadık (Sadak), Sene 1, Sayı 1, sf. 34-45. 1333/Nisan 1917(eski harflerle).
15. “Fücurun Nehyi ve Menşeleri – II, (La prohibition le l’inceste et ses origines)”, *İçtimâiyât Mecmuası*, - çev. Necmettin Sadık (Sadak) Sayı 2, Sf. 71-93, Mayıs 1333/1917 (eski harflerle).
16. “Fücurun Nehyi ve Menşeleri – III, (La prohibition le l’inceste et ses origines)”, *İçtimâiyât Mecmuası III*, - çev. Necmettin Sadık (Sadak) Sayı 3, sf. 116-138 Haziran 1333/1917 (eski harflerle).
17. “Fücurun Nehyi ve Menşeleri – IV, (La prohibition le l’inceste et ses origines)”, *İçtimâiyât Mecmuası*, - çev. Necmettin Sadık (Sadak) Sayı 4, sf. 178-189, Temmuz 1333/1917 (eski harflerle).
18. “İçtimâiyâtta ve Ulûm-ı İçtimaiye’de Usul” (*Mütercim: Necmeddin Sadık*), *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, Sene 1, Sayı 3, Matbaa-i Âmire, İstanbul Temmuz 1332, sf. 323-340. (eski harflerle).
19. “İlm-i Terbiye ve İçtimâiyât”, (Almanca’dan Tercüme), *İçtimâiyât Mecmuası*, Sene 1, Sayı 4, Temmuz 1333/1917, sf. 207-224 (eski harflerle).
20. “Kıymet Hükümleri, Şen’iyet Hükümleri” (*Mütercim: Necmeddin Sadık*), *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, Sene 1, Sayı 4, Matbaa-i Âmire, İstanbul Eylül 1332, sf. 423-438. (eski harflerle).
21. “Lâik Ahlâk ve Lâik Eğitim”, *Tabula Rasa*, (Necmeddin Sadak’ın tercümesini sadeleştirenler: Adnan Bayraktar ve Mustafa Bulut), Yıl 5, Sayı 13, 2005, sf. 217-234.
22. “Lâik Ahlâk, Lâik Terbiye”, *Darülfünun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası*, (çev. Necmettin Sadık - Sadak), Sene 1, Sayı 4, sf. 247-272, Evkâf Matbaası,

²³ [The Elementary Forms of the Religious Life’in Religious Sociology and the Theory of Knowledge isimli eser’in giriş bölümü.] Aynı yazının *Yeni Harran Çevresi*, Şubat-Mayıs 1995, s.12 Soyyer, A.Yılmaz tarafından yayınlandığı bilgisine İSAM makaleler bibliyografyasından ulaşılmış bulunmakla birlikte yazının kendisini ve derginin bu sayısını göremedik.

İstanbul Teşrin-i Sâni 1926 sf. 207-224 (eski harflerle). [*Ahlâk Terbiyesi* kitabının ilk bölümünün tercümesini ihtiva etmektedir.]

23. “Ondokuzuncu Asırda Fransa’da İçtimâiyât: - I: (Saint Simon ve Auguste Comte)”, (çev. Necmettin Sadık - Sadak), *İçtimâiyât Mecmuası*, Sene 1, Sayı 4, sf. 156-165, Temmuz 1333/1917 (eski harflerle).

24. “Ondokuzuncu Asırda Fransa’da İçtimâiyât: -II: (Saint Simon ve Auguste Comte)”, (çev. Necmettin Sadık - Sadak), *İçtimâiyât Mecmuası*, Sene 1, Sayı 5, sf. 233-237, Ağustos 1333/1917 (eski harflerle).

25. “Ondokuzuncu Asırda Fransa’da İçtimâiyât: -III: (Saint Simon ve Auguste Comte)”, (çev. Necmettin Sadık - Sadak), *İçtimâiyât Mecmuası*, Sene 1, Sayı 6, sf. 257-263, Eylül 1333/1917 (eski harflerle).

26. “Sosyalizm Nedir? (Birinci ders)”, (Mütercim: Necmeddin Sadık), *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 4, Sayı 3-4, Matbaa-i Âmire, İstanbul Temmuz- Teşrin-i Evvel 1341 (1926), sf. 162-178. [*Durkheim'in Bordeaux Üniversitesinde verdiği derslerin notlarından*]

27. “Sosyoloji Metodunun Kaideleri”²⁴, (Les règles de la méthode sociologique) – çev. Selmin Evrim, *Yeni Adam Mecmuası*, 1939 yılında Sayı 225’de tefrika no:1 olarak başlamış ve ararlıklı olarak 314. sayıya kadar tefrika no:71 olarak 1941’de tamamlanmıştır.

28. “Terbiye I”, *Anadolu Terbiye Mecmuası*, Yıl 1, Sayı 1, Ankara Kânûn-ı sâni 1338/1922, sf. 7-15. (eski harflerle).

29. “Terbiye II”, *Anadolu Terbiye Mecmuası*, Yıl 1, Sayı 2, Ankara Şubat 1338/1922, sf. 41-50. (eski harflerle).

30. “Terbiye III”, *Anadolu Terbiye Mecmuası*, Yıl 1, Sayı 3, Ankara Mart 1338/1922, sf. 67-75. (eski harflerle).

31.

Durkheim Hakkında Yazılanlar

Kitaplar ve Kitap Bölümleri

²⁴ Bu tefrikalar kitap olarak; *İçtimai Usulün Kaideleri* (çev. Selmin Evrim), İstanbul: Şirketi Mürettebiye Basımevi, 1943, 267 s. olarak basılmıştır.

1. Kösemihal, Nurettin Şazi: *Durkheim Sosyolojisi*, Remzi Kitabevi, 219 sf., İstanbul Ekim 1971; Ayrıca konuyla ilgili diğer yayınları için bkz. [*Sosyolojik Doktrinler Tarihi*, (kitap bölümü), Kitap III, Keten Basımevi, İstanbul 1948, sf. 26-40; *Sosyoloji Tarihi*, (kitap bölümü), Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.]
2. Akın, Erkan: “Durkheim”, *Sosyolojik Düşüncenin Mekanizmaları*, (Kitap bölümü), Kazancı Yayınları, İstanbul 2005, sf. 143-177.
3. Aron, Raymond: “Emile Durkheim”, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, (Kitap bölümü, çev. Prof. Dr. Korkmaz Alemdar), Bilgi yayınevi, 4. basım, Ekim 2000, sf. 255-323.
4. Aron, Raymond: *Toplumbilim Düşüncesinde Ana Akımlar: Pareto, Weber, Durkheim*, (çev. Fevzi Yalım), Ankara 1973. 224 sf.
5. Edward A. Tiryakian: "Emile Durkheim", *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, (Kitap bölümü), (ed. By Tom Bottomore-Robert Nisbet - çev. Ceylan Tokluoğlu), Verso Yayınları, 1. baskı, sf. 199-250, Ankara Mart 1990. (Türkçe çeviriyi derleyen ve denetleyenler: Mete Tunçay ve Aydın Uğur)
6. Sezer, Baykan: “Emile Durkheim”, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, (kitap bölümü), Kızılelma Yayınları, İstanbul Nisan 2006, sf.103-112.²⁵
7. Swingewood, Alan: “Pozitivizm Eleştirisi I - Durkheim”, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihçesi*,(Çev. Osman Akınhay), Bilim ve Sanat, Ankara 1998, sf. 123-157.
8. Ülken, Hilmi Ziya: “Sosyoloji Felsefesi I: Emile Durkheim”, *Yirminci Asır Filozofları*,(Kitap Bölümü), Kanaat Kitabevi, İstanbul 1932, sf. 379-384.²⁶

Makaleler

9. Akça, Gürsoy: “İptidai Kavimlerde Din Anlayışları Teorileri ve Emile Durkheim”, *Tabula Rasa*, Yıl 3, Sayı 9, Isparta 2003, sf.157-172.
10. Aktürk, Şener: “Market Liberalism and Social Protection: Hayek, Durkheim and Polanyi in Theoretical Perspective”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 4, Sayı 14, sf. 17-32, Ağustos – Ekim 2002,

²⁵ Yazı kısa sayılacak bir metinden oluşmakla birlikte öneminden dolayı kitap bölümü olarak göstermek gereğini gördük.

²⁶ Yazı kısa sayılacak bir metinden oluşmakla birlikte öneminden dolayı kitap bölümü olarak göstermek gereğini gördük.

11. Belge, Murat: "Ziya Gökalp, Emile Durkheim ve İsmet Özel", *Birikim*, Sayı 208, Ağustos 2006, sf. 60-65.
12. Bilgiseven, Amiran Kurktan: "Ziyaeddin Fahri'nin Ziya Gökalp'e ve Durkheim'e Kıyasla, Fert ve Cemiyet Dengesi Açısından Dine Atfettiği Rol", *Sosyoloji Konferansları*, İstanbul 1988, sf. 45-54.
13. Cuvillier, Armand: "Durkheim Sosyolojisi"²⁷, (çev. Ümit Meriç), *Yeni İnsan*, Sayı 59, İstanbul, Kasım 1967, sf.9-10.
14. Cuvillier, Armand: "Emile Durkheim'in Sosyoloji Dersleri", *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Cilt 4, Sayı 5, Yıl 1954, Fakülte Matbaası, İstanbul 1954, sf. 227-240. [Fransızca metin]
15. Cuvillier, Armand: "Emile Durkheim", *Sosyoloji Dergisi*, Sayı 15, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, Baha Matbaası, İstanbul 1960, s. 1-6.
16. Dıraman, Hüseyin: "Hilmi Ziya Ülken'in Durkheim'in Sosyoloji Yöntemini Değerlendirmesi", *Sosyoloji Konferansları*, 17. Kitap, İ.Ü. İktisat Fakültesi Sosyoloji Enstitüsü, İstanbul 1979, s.38-49.
17. Durakbaşa, Ayşe; "Türkiye'de Sosyoloji'nin Kuruluşu ve Comte-Durkheim Geleneği", *Sempozyum Bildirileri; Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Toplum ve Bilim / Defter Dergileri Ortak Çalışması, Metis Yayınları, İstanbul 1998, s. 98-115.
18. Erbil, Haşim Nahid: "Durkheim'in "Maarifet Nazariyesi" Yanlıştır (I)", *Varlık Dergisi*, Yıl 8, Cilt 11, Sayı 176, sf.176-177, 01 Kasım 1940.
19. Erbil, Haşim Nahid: "Durkheim'in "Maarifet Nazariyesi" Yanlıştır (II)", *Varlık Dergisi*, Yıl 8, Cilt 11, Sayı 177, sf.194-195, 15 Kasım 1940.
20. Erbil, Haşim Nahid: "Durkheim'in Sosyolojisi Niçin Şöhret Kazandı ve Nasıl Yıkıldı?" *Varlık Dergisi*, Yıl 8, Cilt 11, Sayı 178, sf. 224-228, 01 Aralık 1940.
21. Erbil, Haşim Nahid: "İlmi Cereyanlar: Durkheimcilik", *Varlık Dergisi*, Yıl 7, Cilt 9, Sayı 151, sf.196-197, 15 Ekim 1939.

²⁷ Bu yazı 1948'de *Cahiers internationaux de sociologie*'sinde çıkan makaleden özetlenmiştir.

22. Ertürk, Recep: “Ziya Gökalp ve Durkheim İlişkisi ve Bu İlişkinin Tarifi”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi – 10. Sayı, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, İstanbul 2005, sf. 81-90.
23. Fındıkoğlu, Ziyaettin Fahri: “Causalité mécanigué Essai de rapprochement entre Durkheim et Hamlein”, *Extrait de la Revue de la Faculté des Sciences Ecomomiques de l’Universite d’Istanbul*, (par Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu), volume X, Année 1948/49, No (Sayı): 1-4, sf. 102-109. İstanbul 1950.]²⁸
24. Göker, Emrah: “Durkheim’in Sol Eli: Pierre Bourdieu’nün Muhalefeti”, *Praksis*, Sayı 3, Ankara Yaz 2001, sf.228-251.
25. Gurvitch, Georges: “Durkheim Sosyolojisinde Kolektif Şuur Problemi”, (çev. Şevki Güler), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 24, Sayı 1-2, (1966), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara Ocak – Haziran 1969, sf. 51-93.
26. İnal, Kemal: “Durkheim’in Eğitim Anlayışı”²⁹, *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Cilt 24, Sayı 2, Ankara 1991, sf. 511-518.
27. Karasan, Mehmet: “Durkheim’in Ahlâk Sosyolojisi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, Cilt III, Sayı 1-2, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1948, sf. 255-276.
28. Kızılcelik, Sezgin: “Batı Sosyolojisinin İnşasındaki Gerçek Niyetleri İfşa Etmek: Marx, Comte, Weber ve Durkheim Ekseninde Bir Değerlendirme”, *Sosyoloji Yıllığı 16 - Bilim Sosyolojisi*, Editörler: Ertan Eğribel - Ufuk Özcan, Kitabevi İstanbul 2007, sf. 72-114.
29. Kösemihal, Nurettin Şazi: “Durkheim Sosyolojisi Üzerine Kritik Bir Deneme”, *Sosyoloji Dergisi*, Sayı 3, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, Arkadaş Matbaası, İstanbul 1945-1946, sf. 255-292.
30. Lacombe, Roger: “Durkheim’in Sosyolojik Metodu”, (çev. ve kısaltan: Hüseyin Batu), *Sosyoloji Dergisi*, Sayı 3, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, Arkadaş Matbaası, İstanbul 1945-1946, sf.146-157.

²⁸ Halûk Cillov, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası Fihristi Cilt 1-25*, İstanbul 1969, s.33, referans no: 512 ayrıca, Derya İlem, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası Dizini, Cilt 1-56, (1939-2007)*, İşaret yayınları, İstanbul 2007, s.63, referans no: 469. Bu kaynaklarda belirtilen bu yazıyı biz derginin Türkçe sayısında bulamadık.

²⁹ İSAM Makale Veri tabanından alınmıştır.

31. Marica, George E. – Rıfat, M: “Emile Durkheim; Sociologie und Sociologismus”, (Jena, 1933), *İş Ahlâk ve İctimâiyât Mecmuası*, (İş ve Düşünce), (Kitap tanıtımı), Yıl 1, Sayı 1, İstanbul 1934, sf. 55-56.
32. Marjolin, Robert: “Fransız Sosyoloji ve Comte ile Durkheim” (çev. Aydın Yalçın), *İş Felsefe, Ahlâk ve İctimâiyât Mecmuası (İş ve Düşünce)*, Cilt 12, Sayı 61-62, sf. 5-9, İstanbul 1946.
33. Mehmet İzzet: “Durkheim Tercümelerine ve Bazı Felsefe ve İctimâiyât İstılahlarına Dair”, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, Sene 3, Sayı 7, Matbaa-i Âmire, İstanbul Kânun-ı Evvel 1340, sf. 323-340.
34. Mimar Rahmi: “Durkheim”, *Fikirler*, İzmir Halkevi Yayını, Yıl 1927, Cilt 1, Sayı 5, İzmir Eylül 1927, sf. 5-6.
35. (Sadak), Necmeddin Sadık: “Emile Durkheim”, *Yeni Mecmua*, İlim sanat, ahlâka dair haftalık mecmua, Cilt 1, Sayı 26, 3 Kânun-ı sâni 1917, sf. 509-512.
36. Odabaş, Selâhatin: “Durkheim Gözüyle; Köy Eğitimi”, *Uludağ*, Bursa Halkevi Tarafından Çıkarılır, Sayı 101-102, Bursa Mayıs- Haziran 1950, sf.13-14.
37. Öğütle, Vefa Saygın - Çeğin, Güney: “Hikmet Kıvılcımlı'da Sosyolojik Temalar ve Durkheim Sosyolojisinin Erken Dönem Eleştirisi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt 6, Sayı 11, 2008, sf. 517-528.
38. Özel, İsmet: “Murat Belge'nin Şahitliği Caiz Değil”, *Merdivenşiiir*, Sayı:10, Eylül-Ekim 2006, sf.38-43.³⁰
39. Peyami Safa: “18. Ölüm Yıldönümü Vesilesiyle: Ziya Gökalp ve Durkheim”, *Çınaraltı*, Cilt 3, Sayı 58, İstanbul, 31 Birinci teşrin 1942. sf. 4.
40. Said Amir Arjomand: “A La Recherche de la Conscience collective: Durkheim's Ideological Impact in Turkey and Iran”, *The American Sociologist*, Cilt 17, Sayı 2, USA 1982, sf.94-102.³¹ (A.B.D. baskısı)
41. Saraçoğlu, Cenk: “Emile Durkheim'in 'Kanonlaştırılması': Tarihsel ve Toplumsal Bir Süreç”, *Evrensel Kültür*, Sayı 145, Ocak 2004, sf. 66-67.

³⁰ Son yıllarda Durkheim ve Gökalp üzerine yapılan bir tartışmayı içeren bir yazı olması dolayısıyla bibliyografyaya dahil ettik. Diğer yazı için bkz. Murat Belge, “Ziya Gökalp. Emile Durkheim ve İsmet Özel”, *Birikim*, Sayı 208, Ağustos 2006, s.60-65.

³¹ Amerika Birleşik Devletlerinde yayınlanmış olan bu yazı Türkiye ile alakalı olduğundan bu bibliyografyaya dâhil etmiş bulunuyoruz.

42. Seydol, İ.Memduh: "Durkheim'in Ahlâk Görüşü", *Türk Mason Dergisi*, Türk Mason Derneği Neşriyatı, Yıl 6, Sayı 24, İstanbul Ekim 1956, sf. 1258-1262.
43. Sezer, Baykan: "Ziya Gökalp ve Durkheim" 60. *Ölüm Yıldönümünde Ziya Gökalp*, İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Rektörlük No. 3327, Enstitü No.9, İstanbul 1986, s.19-26.
44. Taylor, Steve - Askworth, Clive: "Durkheim ve Sosyal Gerçeklik: Sağlık ve Hastalığa Bir Yaklaşım", (çev. Ülgen Oskay), *Sosyoloji Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Sayı 12-13, İzmir 2004, sf. 187-211.
45. Tökin, Füzuran Hüsrev: "Türkiye'de Durkheim", *Yelken, Aylık Fikir, Sanat Dergisi*, Sayı 65, İstanbul Temmuz 1962, sf. 3-4.
46. Ülken, Hilmi Ziya: "Durkheim [1858-1917]", *Yeni Adam Mecmuası*, Sayı 225, İstanbul 20 Nisan 1939, s. 6.
47. Ülken, Hilmi Ziya: "Durkheim et l'Enseignement des Sciences Sociales en Turquie" *Sosyoloji Dergisi*, Sayı 15, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1960, s. 7-27.
48. Ülken, Hilmi Ziya: "Durkheim ve *İçtimâiyât Usûlünün Kâideleri* Hakkında Birkaç Söz", *İçtimâiyât Usûlünün Kâideleri*, (Emile Durkheim'den çeviren Selmin Evrim), Şirketi Mürettibiye Basımevi, İstanbul 1943, s. 3-12.
49. Ülken, Hilmi Ziya: "Emile Durkheim: *İçtimâiyât Usûlünün Kâideleri*, (1943)", [Kitap tanıtımı], *Sosyoloji Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1943, s.409-416. [Çeviren: Selmin Evrim]
50. Ülken, Hilmi Ziya: "Emile Durkheim; *Ahlâk ve Hukuk Kâideleri Hakkında Dersler*, (1947)". [Kitap tanıtımı], *Sosyoloji Dergisi*, Cilt 4-5, Sayı 4-5, Yıl 1947-1949, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1949, s.292-293. [Çeviren Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı (1903-1981)]
51. Ülken, Hilmi Ziya: "İntihar"³², *Felsefe ve İçtimâiyât Mecmuası*, Yıl 1, (Sayı 1; sf.62-65, 01 Mayıs) – (Sayı 2; sf.139-143, 15 Haziran) - (Sayı 3; sf. 212-216, Temmuz), İstanbul 1927.

³² Hilmi Ziya, artan intihar olaylarından ve konuya ilişkin Türkiye'de yapılan çalışmalardan bahsettikten sonra ayrıntılı bir biçimde Emile Durkheim'in *İntihar* adlı eserinin önemi üzerinde durmuştur.

52. Ülken, Hilmi Ziya: Armand Cuvillier [1887- ?]; *Qu va la sociologie Française, avec une étude d'Emile Durkheim sur la sociologie formaliste* (1953) [Kitap tanıtımı], *Sosyoloji Dergisi*, Sayı 9, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1954, s. 169-171.
53. Yapar, Derya: "Emile Durkheim; *Dini Hayatın İlk Biçimleri*," [(çev. Suat Aydın) Ataç Yayınları, İstanbul 2005, 530 sf.], (Kitap tanıtımı), *Usûl: İslâm Araştırmaları*, Sayı 3, Adapazarı, Ocak-Haziran 2005, sf. 211-215.
54. Ziya Gökalp: "Fransız Sosyolojisi ve Emile Durkheim", *Küçük Mecmua*, Yıl 1, Sayı 20, sf. 11-15, Diyarbakır 23 Teşrin-i evvel 1338/1922.

*Emile Durkheim Hakkında Yapılmış Tezler*³³

55. Akça, Gürsoy; *İptidai Kavimlerde Din Anlayışları Teorileri ve Emile Durkheim*,
Danışman: Prof. Dr. Yümni Sezen, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, 1998, 267 sayfa, (YÖK Yüksek Lisans Tez No: 71840)
56. Bağba, Ergün: *Emile Durkheim'in Eğitim ve Sosyoloji* (adlı eserinin yeni harflere transkripsiyonu) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi ve Psikolojisi A.B.D., 1987. (Lisans tezi)
57. Başar, Yaşar: *Emile Durkheim'de Din Problemi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi ve Psikolojisi A.B.D. 35 sf., 1982. (Lisans tezi)
58. Eraş, Didem; *Ahlâk Felsefesinden Ahlâk Bilimine: Emile Durkheim* [Moral philosophy to moral science: Emile Durkheim], Danışman: Doç. Dr. Hayriye Erbaş, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, (YÖK Yüksek Lisans Tez No: 208038)

³³ Tezlerin tespitinde; YÖK'ün <http://tez2.yok.gov.tr/> adresinden tezler katalogu; Celalettin Yanık; *Sosyoloji Bölüm ve Ana Bilim Dallarında Yapılmış Tez Çalışmalarının Tematik Açısından Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2006; İSAM Elektronik katalogu ve İstanbul Üniversitesinde hazırlanan tezler için; Korkut Tuna, İsmail Coşkun, Hayati Tüfekçioğlu, *Türkiye'de Sosyolojinin 75. Yılı*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Yayını, İstanbul 1989, kaynak olarak kullanılmıştır

- 59.** Ruken, Erdoğan: *Durkheim Sosyolojisinin Türk Sosyolojisi Üzerine Etkisi*, İnönü Üniv., Lisans, 1999.
- 60.** Ete, Ayşen Arıöz; *Modernlik Çözümlemelerinde Nostaljik Perspektifleri: Comte, Durkheim, Weber ve Simmel [Nostalgic perspectives in the analysis of modernity: Comte, Durkheim, Weber, Simmel]*, Danışman: Doç. Dr. Vehbi Başer, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, (YÖK Yüksek Lisans Tez No: 122199)
- 61.** Gök, Necdet: *Emile Durkheim'in Ahlâk Terbiyesi (II. Kısım)*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi ve Psikolojisi A.B.D., IX+232 sf., 1986. (Lisans tezi)
- 62.** Gültekin, Abdurrahman Gazi; *Emile Durkheim: Ahlâk Terbiyesi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi ABD Lisans Tezi (23 sf.), Ankara 1972.
- 63.** Hazım: *Durkheim'in Ahlâkı*, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi, 1930? (Lisans tezi)
- 64.** Hızıroğlu, Ceylan; *The Durkheimian Influence on Gökalp's Sociology and Nationalism, Ziya Gökalp Sosyolojisi Üzerine Olan Durkheimci Etki*, Danışman: Doç. Dr. Sencer Ayata, ODTÜ, Yüksek Lisans, 1985.
- 65.** İlikçi, M. Kemal; *Corporatist tendencies in Durkheim's conservatism [Durkheim'in muhafazakârlığında korporatist eğilim]*, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Aykut Kansu, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 137 sf., 2001. (YÖK Yüksek Lisans Tez No: 105089)
- 66.** Kadakla, Semra: *Emile Durkheim; Dini hayatın İptidai Şekilleri*, XII+209 sf., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi ve Psikolojisi A.B.D. 1986. (Lisans tezi)
- 67.** Oktay, Hayret: *Emile Durkheim ve Le Play*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1946.
- 68.** Ömer Mustafa: *Durkheim İctimaiyatında Realizm*, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi, 1927. (Lisans tezi)
- 69.** Şahintürk, Alaâttin: *Türkçeye Çevrilen Kitaplar Işığında Emile Durkheim ve Bernard Russell'de Bilimsel Ahlâk*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1986.

70. Yüksel, Muzaffer: *Emile Durkheim'in Ahlâk Terbiyesi (I. Kısım)*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi ve Psikolojisi A.B.D., VII+117 sf., 1986. (Lisans tezi)